

в воспоминаниях дочери Евы // Соборний майдан. – 2014. – № 6 (66). – С. 3–5.

22. Волков С.В. Офицеры российской гвардии в Белой борьбе / С.В. Волков / . – М.: ЗАО Изд-во Центрполиграф, 2002. – 815 с.

23. Звегинцов В.Н. Кавалергарды в Великую и гражданскую войну 1914–1920 гг. / В.Н. Звегинцов / . – Париж: Военно-историческое издательство «Танаис», 1966. – 206 с.

24. Гоштовт Г.А. Кирасиры Его Величества 1916, 1917 года. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://grwar.ru/library/Goshtovt-Kirasiry_III/index.html?PHPSESSID=f0504adba42e0262ee75c0e8655da360

25. Мамонтов С.И. Походы и кони (Записки поручика). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elan-kazak.ru/sites/default/files/IMAGES/ARHIV/Memuar/mamantov/mamantov.pdf>

Мирошниченко А.Н., Каравайко С.С. Глуховщина в период 1917–1919 годов из воспоминаний Василия Романовича Ковальчука

В статье впервые публикуются воспоминания секретаря и военного руководителя первого Эсманского волостного военно-революционного комитета В.Р. Ковальчука, который был активным участником большевистского движения на Глуховщине в 1917–1919 гг.

Ключевые слова: Глухов 1917–1919 гг., Цыганок, Студенок, большевик, немцы, 175 Батуринский полк.

Miroshnychenko O.M., Karavaiko S.S. Hlukhiv during 1917-1919 from Vasyl Romanovych Kovalchuk's memoirs

In article it is for the first time published memoirs of the secretary and the military head of the first Esmansky volost revolutionary-military committee V.R. Kovalchuk who was an active participant of the Bolshevik movement in Hlukhiv region in 1917–1919.

Key words: Hlukhiv 1917–1919, Tsyhanok, Studenok, Bolshevik, Germans, 175 Baturynskiy regiment.

15.04.2016 р.

УДК 94(477):303.422 П.Ващенко

В.Д. Кириєвський

ПЕТЛЮРІВЕЦЬ ПИЛИП ВАЩЕНКО

У статті на основі архівних матеріалів, фотодокументів та авторських публікацій аналізується революційна антибільшовицька діяльність на теренах Сіверщини петлюрівця Пилипа Ващенка.

Ключові слова: Глухівська округа, повстанці, петлюрівці, ващенківці, клишківці, більшовики, чекісти, комсомольці, комуна, сільрада.

20 листопада 2014 року на Хрещатику в Українському домі у Києві відкрилася виставка «Опір геноциду», присвячена повстанському руху українських селян 1920-х років, страх перед яким змусив Сталіна і його оточення вдатися до Голодомору-геноциду 1932–1933 років. На виставці були представлені розсекречені архівні документи Служби безпеки України, щоденники очевидців,

Рис. 1. Батьківська хата Ващенка в селі Клишках

фотографії та малюнки. Найвідомішим фотодокументом, як видно з кореспондентських репортажів та інтернетівських видань, стала фотографія сіверського повстанця Пилипа Григоровича Ващенка (1898–1928). Його повстанський загін, за висновком міліцейської публікації в окружній глухівській газеті «Червоне село» за 28 квітня 1928 р., знищував найзапекліших комуністів на території Глухівщини та Конотопщини протягом восьми років [12]. Виходить, що Ващенко є на сьогодні найтривалішим, за терміном діяльності, отаманом повстанського руху в Україні 1920-х років. Звідки й хто цей Ващенко та якими були його політичні погляди та збройні дії йде мова в цій статті.

Пилип Григорович Ващенко народився 1898 р. в селі Клишках Кролевецького повіту Чернігівської губернії [12]. Батьківська хата стоїть і досі на так званій в народі Ковбасівці (нині вулиця Кірова, 40) (фото 1). Старожили кажуть, що в цій маленькій хаті, під солом'яною тоді стріхою, проживало в тісноті щонайменше шість-сім душ. У 1970 р. її підремонтували, а сусід Михайло Рубаник (1945 р. н.) допоміг покрити її залізом. За переказами, Пилип ріс міцним хлопцем, мав неабияку фізичну силу. На початку 1917 р. його забрали до війська, в моряки Чорноморського флоту. Він повернувся додому наприкінці 1917 р., а у квітні місяці 1918 р. добровільно вступив до гетьманської варти м. Кролевця і проявив себе як щирий прибічник гетьмана Павла Петровича Скоропадського (1871–1945). Через якийсь час Ващенка призначили до карного загону варти в м. Коропі Конотопської округи, а той захопив до загону своїх односельців Микиту Ващенка та Степана Сачаву [12].

На початку 1919 р., з приходом до влади в Україні Семена Васильовича Петлюри (1879–1926), Ващенко вступає до його армії та бореться з червоними партизанами. У цей час петлюрівці зі своєю ідеєю самостійності України користувалися неабиякою підтримкою – «батько Петлюра»

Рис. 2. Комсомольський плакат 1920-х років

был у всех (українців) на уме и на языке» [1, с. 8]. Недарма Лейба Троцький у своїй настанові агітаторам Червоної Армії суворо наказував, що вибиваючи восени 1919 р. Денікіна з України, вони мали розповсюджувати серед народу плітки, що «Советская власть в союзе с Петлюрой», усі випадки пограбування населення треба «свалить на повстанцев и петлюровцев» [9, с. 15], а потім, коли Україна стане советською, то «Петлюра будет вышиблен из памяти народной навсегда» [9, с. 16]. Ващенко прослужив у Залізничному полку до самої поразки Петлюри та повернувся в червні місяці 1919 р. до рідного села Клишки [12]. Проте тут його намагаються заарештувати комуністичні більшовики, які запровадили червоний терор, узаконений ленінським Декретом від 5 вересня 1918 р. Віднині тільки червоні мали право убивати людей, не прихильних до ідеї всесвітнього «общаку» комунізму і не зватися за це бандитами. Усі інші, хто чинив збройний спротив комуні, звалися бандитами.

Восени 1919 р. Ващенко вбиває голову клишківської сільради Касюка та створює повстанський загін з п'ятох клишківців, які втекли з Червоної Армії (Івана Киричка (кличка «Костюкович»), Михайла Прудкогляда (кличка «Хомович»), Митрофана Курила, Іллі Шматка), та одного чаплівця Іллі Дубовика (кличка «Хекало»). Наприкінці 1919 р. до загону долучається ще один чаплівець Іван Бельковець, який також втік з Червоної Армії [12].

Загін Ващенко веде збройну боротьбу з активістами військового комунізму на селі, відбиває в чекістських продзагонах награване збіжжя та віддає його селянам. Повстанці беруть під свій захист бідних селян та палять більшовицькі сільради, розганяють комнезами, щоби ті не грабували середняків. З метою захоплення зброї, повстанці сміливо нападають на лісництва, залізничні потяги, виконкоми. У відповідь шосткинські більшовики утворюють восени 1920 р. батальйон частин особливого призначення (ЧОН), до якого увійшли усі наявні в місті комуністи та комсомольці. Вони

здійснювали регулярні походи з метою «поимки банды Ващенко, которая орудовала, особенно в районе Клишки-Пироговка», як згадує колишній комсомолец-чонівець і майбутній советський дипломат Кирило Васильович Новиков (1905–1983) [11, арк. 6]. Також у семитисячному за населенням Воронежі місцеві комуністи та комсомольці створили свій ЧОН. Воронізький комсомольський осередок нараховував з десятків хлопців, вихідців з бідняцьких родин: Шльоми Драгеля, Фраткіна, Банного, Букала, Холодовського. Комсомольці були озброєні карабінами та наганами, і вони щонаочі «выслеживали» Ващенко [10].

У цілому більшовики залучили на вбивчі лови Ващенко комсомольців всієї Новгород-Сіверської округи. За спогадами колишніх комсомольців з далекого задеснянського села Бучки, їм усім п'ятьом видали гвинтівки, щоби вони кожного вечора ходили по селу ловити Ващенко. Якось восени зайшли вони зігрітися до хати, де відбувалися вечорниці, гвинтівки поставили в куток, гуляють з дівчатами. А тут заходить Ващенко та питає: «Ну що, хлопці, Ващенко ловите?». Позабірав з гвинтівок патрони, а зброю не взяв, щоби не перепало за неї комсомольцям.

Старожили згадували, що Ващенко «комсу» не вбивав, як і колишні комсомольці не вказували безпосередньо на нього як на свого потенційного вбивцю, хоча самі щонаочі зі зброєю в руках полювали на отамана – «гонялись» [6; 10]. Він же безпощадно палив по селах «красные уголки», де замість ікони висів портрет Леніна. За спогадами колишнього воронізького комсомольця 1920-х р. Кесаря, вони разом із комуністами надійно захищали від Ващенко свої червоні «избы-читальни», де запроваджували в життя «новые обряды» [10]. З плакату 1920-х р. маємо розуміння нового обряду «комячейки», де комсомолка зобов'язана завжди бути поступливою комсомольцю в «половом вопросе», інакше вона є мешанкою (фото 2).

Повстанський загін Ващенко діяв не тільки на території Глухівської (Новгород-Сіверської) округи, а й в сусідній, Конопотській. Загін мав самостійницьку, тобто петлюрівську, орієнтацію й тому, як зазначено в доповідній записці від 3 травня 1923 р. начальника Новгород-Сіверської округи (Глухівської з 19.08.1925 р.), «банда Ващенко пользуется любовью населения и поддержкой» [1, с. 11]. У тих селах та хуторах, куди постійно навідувався його загін, селяни починали дуже вороже ставитися до советської влади, як це зазначено в донесенні від 12 грудня 1924 р. помічника начальника Чернігівського губвідділу ГПУ Абаша [5, с. 20]. Цікаво, що до списку сіл та хуторів, вороже налаштованих до червоних, потрапив навіть Чайкин хутір (батьківщина колишнього Президента України Л.Д. Кучми).

Безсумнівно, Ващенко сподівався на повернення Петлюри, на інтервенцію. Проте навколишнє жорстке більшовицьке режимне життя селян пом'якшила нова економічна політика. Селяни заспокоїлися, колективізація, голодомори та репресії були ще попереду, церкви ще стояли. Стало зрозумілим, що «пісню побудови комунізму чорт затягнув надовго, її не переждати», тому авторитетний для Ващенка своїми засланнями до Сибіру революціонер 1905 р. Григорій Васильович Чайка радить повстанцям запастися документами та тікати подалі за Урал, знайти там роботу й виждати час [13, с. 97]. Проте отаман, мабуть, зі свого невеликого політичного досвіду, вибрав для себе та й свого загону шлях самознищення.

У березні 1923 р. ващенківці вбили старого клишківського секретаря волосного парткому, більшовика Івана П'ятака (1879 р. н.) [4]. Уночі 1 жовтня 1925 р. повстанці ліквідували секретаря партосередку Чапліївки Степана Жданова (1856 р. н.), а його хату спалили [7].

Восени 1926 р. загін Ващенка нараховував близько 70-ти повстанців та мав на озброєні тачанку й два кулемети [2, с. 17]. Головне Політичне Управління (ГПУ) столиці України Харкова спрямувало звітти на боротьбу з повстанцями своїх найдосвідченіших оперативників. Наприкінці 1926 р. вони виявили резерв загону Ващенка з 18 осіб, 16 з яких було віддано під суд. Усе ж таки залякування населення суворими судовими вироками, мабуть, не дуже зменшило рівень народної підтримки ващенківців, й тому опери ГПУ вдаються до провокацій. Вони або ж за їхнім завданням місцеві нероби та п'яниці під виглядом повстанців грабують господарства селян, кооперативні крамниці. Їх ловлять та передають суворому народному суду, засуджують на 10 років каторжних робіт та висилають аж на далекосхідний острів Сахалін, а далі приймають кандидатами до членів компартії та направляють вчитися на курси червоних командирів [9, с. 86]. Також опери ГПУ під виглядом лісників нишпорять навколо Клишок. Вони вербують «стукачів», але бажаних не так вже було й багато.

Невдовзі чекістам все ж таки вдалося вистежити шляхи переміщення повстанців та влаштувати на них засідки. За спогадами Михайла Михайловича Федорова, працівника крохмального заводу, що діяв на Ново-Московському хуторі, їх комсомольська засідка на чолі з чекістом-лісником Бабковим очікувала під хутором Ліски проходження глухою стежкою кількох ващенківців, але побачила тільки одного з них на прізвисько Вишняк родом із села Вишеньки. Від людей вже знали, що Вишняк в недалекому минулому був кавалерійським офіцером, високим на зріст, ходив завжди вдягненим у шкіряну форму, з шаблею та карабіном. Тож Бабков крикнув з засади Вишняку: «Стой, руки вверх!». Той сягнув

Рис. 3. П.Г. Ващенко

у кущі і був вбитий чекістською кулею. Згодом ващенківці приїхали до хутірської хати Бабкова і підпалили її. Вона згоріла разом із жінкою та дитиною Бабкова, якого й справді вдома не було.

У лютому 1928 р. Ващенко перебував разом з Іллею Дубовиком, Максимом Васюхном, Степаном Дейкалом, Іваном Бельковцем, Дмитром Божком, Іваном Божком, Яковом і Іваном Овсюками біля с. Вишеньки Коропського району. Напередодні Стрітення вранці 14 лютого вони розмістилися в хаті лісника на хуторі Плоське, що в урочищі Плоський сад за 3 км на північ від села Вишеньки [12]. Як завжди один з ващенківців сторожував біля вікна, а всі інші спали. Охоронець дозволив дочці лісника вийти з хати подоїти корову. Вона сповістила людям, які саме під'їхали на санях за дровами, що в хаті перебуває Ващенко. Ті повідомили про це міліцію, яка, у свою чергу, поінформувала загін Глухівського окружного відділу ГПУ, що перебував у хуторі Московське [2, с. 18]. Він вже о 15-й годині з кількома десятками міліціонерів підійшов до двору лісника, запропонував Ващенку здатися. Перестрілка тривала аж до шостої години вечора. Тоді заступник командира загону ГПУ Федір

Крицький поповз від погрібні до куша барбарису біля хати, але його запримітив Ващенко та жбурнув у куш горщик з квітами, що стояв на підвіконні. У останню мить Крицький встигнув кинути під ноги Ващенку гранату і впав, отримавши кулю в лоба. Граната вибухнула, і скривавлений Ващенко завис на гілках барбарису.

Дещо іншу розповідь маємо з нарису Антоненка про чекіста Вовченка, що нібито сам Ващенко раптово з'явився в воротах лісного двору з гранатою та спробував, стріляючи з нагану, вирватися з оточення, але пробіг лише кілька кроків та впав, підкошений чекістськими кулями, на сніг. Усі інші бійці загону Ващенко здалися в полон. У них було вилучено два кулемети, гвинтівки, гранати, чотири пари коней. Тяжко поранений гепоушник Федір Крицький помер на півдорозі до Чапліївки. Його урочисто поховали 17 лютого 1928 р. у Глухові [12]. Тіло 29-річного Ващенко привезли до Воронежського цукрового заводу. Його батько, матір та сестра відразу не впізнали месника, допоки Корнелишин не взяв відро води та омив кров із замерзлого обличчя. Ось тоді мати й сказала: «Це мій син». Мерця посадили на лаву під віконцем прохідної цукрозаводу і сфотографували, вклавши в ліву руку наган, в праву – гвинтівку. Фото було опубліковано в окружній глухівській газеті «Червоне село» за 28 квітня 1928 р. [12].

Для остраху воронежців труп Ващенко протримали до вечора біля прохідної, поки його було видно з боку дороги на Терещенську залізничну станцію. Петро Васильович Чайка (1908–2002) згадував, що голова та обличчя повстанця були поголені. Він був одягнений у шкіряну куртку та пошкрябані снігом чоботи [13, 98]. Воронежська сільрада наказала поховати Ващенко так, щоби його душа не мала спокою на тому світі. Голова сільради визвав до себе приватного візника Степана Івановича Тарасенка (1895 р. н.), який жив поряд з цукрозаводом, запропонував йому гроші, за які той мав вирити яму якраз на стоках з чотирьох сараїв воловні. Онук Степана Івановича, Володимир Федорович (1938 р. н.), пригадував з розповідей батька Федора, що дідові Степану справді заплатили якісь гроші і він за наказом голови сільради вирив яму, куди вкинув труп Ващенко та закидав його землею. Зрозуміло, що хреста над могилою ніхто не ставив. Вона була внизу за сараями, ближче до річки Осоти. У 1960-х роках річку розширили під озеро. На місці воловні збудували два двоповерхові будинки – контору цукрозаводу (вул. Київська, 4) та житлові квартири для робітників (вул. Київська, 6). Гіпотетично могила має бути на межі озера та лугу, десь нагородах біля будинку нинішньої Воронежської сільради, що розмістилася з 2013 р. в колишній конторі цукрозаводу.

По смерті Ваценка ще кілька років його поодинокі повстанці переховувалися в лісах навколо Клишок. На їх рахунок відносять забиття у 1935 р. організатора собицького колгоспу «Іскра» Василя Яцишина [3].

Упродовж 1937–1938 років тривала остаточна зачистка Клишків. За підтримку зв'язку з «політичною бандою» були розстріляні Андрій Іванович Лукашов та Василь Матвійович Короткевич [8]. Ковбасівку у 1950-х роках перейменували на вулицю Кірова, а в 1970-х один із сільських провулків назвали на честь вбитого Ващенко у 1923 р. більшовика П'ятака.

На сьогодні Ващенко для переважної більшості двох тисяч його односельчан залишається бандитом, адже слово «повстанець» їм незнайоме. Єдине, що змінилося, так це можливість вже не боячись вголос, а не пошепки, згадувати його ім'я.

Посилання

1. Ананко Ж. Симон Петлюра і повстанський рух на північно-східній Україні // Сіверянський літопис. – 1997. – № 4. – С. 8–19.
2. Антоненко Б. По заданию Дзержинского // Есть такой фронт. – 1971. – С. 9–20.
3. Бойко В. Как прежде в строю // Советское Полесье. – 1968. – 7 ноября.
4. Большевик Пятак И.С. // Советское Полесье. – 1983. – 6 декабря.
5. Воїнов С. Село Чайкине. – Чернігів, 1998. – 88 с.
6. Гужва А. Стреляли по нас из обрезов // Советское Полесье. – 1968. – 29 октября.
7. Гужва А. Увековечить память революционера // Советское Полесье, Шостка. – 1977. – 19 октября.
8. Забуття не підлягає // Книга Пам'яті Сумської області. – Суми, 2007. – Т. 1. – 384 с.
9. Іванущенко Г. Залізом і кров'ю. – Суми, 2001. – 192 с.
10. Кесарь В. Этих дней не смолкнет слава // Советское Полесье. – 1968. – 23 ноября.
11. Краткая автобиография Кирилла Васильевича Новикова от 15 марта 1983 г. // Рукопис. – Зібрання Шосткинського міського краєзнавчого музею.
12. Перед судом банди Ващенко // Червоне село. – 1928. – 28 квітня.
13. Чайка П.В. Вороніж над Осотою. – Шостка, 2008. – 120 с.

Кириевский В.Д. Петлюровец Филипп Ващенко

В статье на основе архивных материалов, фотодокументов и авторских публикаций анализируется революционная антибольшевистская деятельность на территории Северщины петлюровца Филиппа Ващенко.

Ключевые слова: Глуховский округ, повстанцы, петлюровцы, ващенкоовцы, клышкочцы, большевики, чекисты, комсомольцы, коммуна, сельсовет.

Kyryevsky V.D. Petlurites Philip Vashenko

The article, based on archival material, photographic documents and copyright publications analyzed the revolutionary anti-Bolshevik activity in the territory of Siverschyna of Petlurites Philip Vashchenko.

Key words: Hlukhiv district, the rebels, Petliurists, vashchenkivtsy, klyshkovtsy Bolsheviks, security officers, members of the Komsomol, the commune, the village council.